

DESPRE POMENIRILE LITURGICE ALE CONDUCĂTORILOR POLITICI

Înainte de a analiza aspectul liturgic al pomenirii conducătorilor politici (de rang național și local) și a armatei, amintim faptul că rugăciunea pentru aceștia constituie un îndemn biblic adresat tuturor creștinilor (I Timotei 2:1-3), iar la momentul în care Sf. Pavel a scris aceste cuvinte, împăratul și ceilalți conducători politici și militari erau păgâni și chiar persecutori ai Bisericii și, cu toate acestea, în problemele lumești, creștinii trebuiau să fie supuși acestor conducători necreștini (Romani 13:1-7). Este greu de spus dacă acest îndemn la rugăciune viza rugăciunea particulară a creștinilor sau pe cea comună, dar modul de viață al primilor creștini ne duce cu gândul că rugăciunea era totuși comunitară și, prin urmare, obligatoriu legată de Liturghie.

Începând cu secolul al IV-lea, împăratul, familia și suita sa erau trecuți în pomelnicul celor vii, iar în pomelnicul celor adormiți erau trecuți toți împărații mai de seamă, care s-au remarcat prin credință și evlavie. Toți aceștia erau pomeniți nominal de către diacon după epicleză, în cadrul citirii dipticelor¹, iar în rugăciunea de mijlocire rostită de protos (înainte sau simultan cu pomenirile diaconului), cererile pentru împărat, împărăteasă și suita de la palat apar fără nume², accentul fiind plasat ideea euhologică de la I Timotei 2:2. În cazul în care împăratul era sau devenea eretic, numele acestuia era șters din diptice, rămânând în vigoare doar pomenirea generală (fără nume) din cadrul anaforelei. Uneori, la această pomenire generală a împăratului se adaugă și „oastea/armata cea iubitoare de Hristos”.

În secolul al XII-lea, simultan cu răspândirea pomenirilor nominale ale împăratului la Proskomidie și la ectenii, manuscrisele grecești fac primele mențiuni despre pomenirea episcopului și a împăratului la Intrarea Mare³, dar ambii erau pomeniți numai în cazul în care erau prezenți la slujbă. Abia prin secolul al XV-lea, în Țările Române, în Rusia și în alte monarhii ce formau moștenirea „Bizanțului de după Bizanț”, se generalizează obiceiul de a pomeni pe împărat la Intrarea Mare chiar și în absența lui – deși nu avem nici o mărturie că aceasta s-ar fi întâmplat și la Constantinopol⁴.

Această deplasare de accente a făcut ca în secolele următoare, regula privind nescrierea ereticilor și necreștinilor în diptice, să nu se extindă și asupra pomenirilor de la ectenii. Nu de puține ori, regii romano-catolici și protestanți care ocupau diferite teritorii ortodoxe erau pomeniți la Liturghie fără nici o ezitare, iar unii patriarhi orientali nu se sfiau să facă acest lucru chiar și cu sultanii turci (musulmani)⁵. Toate acestea au făcut ca pomenirile

---

¹ R. TAFT, *Dipticele*, pp. 86, 119.

² Cf. Codex Barberini 336 gr., în *Canonul Ortodoxiei*, vol. 1, p. 926. Această formulare se regăsește și în manuscrisele ulterioare, ajungând până în edițiile de astăzi ale Liturghierului.

³ Aceste pomeniri au făcut ca Heruvicul să fie întrerupt în mod nefiresc, căci până atunci imnul era cântat fără întreruperi (de la „Noi care pe heruvimi” până la „Alilulia”). Există descrieri ale Intrării Mari care vorbesc despre obiceiul pomenirii împăratului și înainte de sec. XII, dar acestea erau făcute de patriarh cu voce înceată și numai în cele câteva catedrale și biserici „protocolare” din Constantinopol; tocmai de aceea pomenirea nu este prevăzută în manuscrisele liturgice.

⁴ Despre toate acestea vezi: R. TAFT, *The Great Entrance*, pp. 227-234.

⁵ Imediat după 1453 s-a observat tendința de a suprima cererea pentru pomenirea conducătorilor politici, întrucât grecii nu se putea împăca cu gândul de a fi conduși de un sultan turc, care chiar pe patriarh îl schimba ori de câte ori

suveranilor să nu mai fie percepute ca o expresie a comuniunii euharistice, așa cum erau înțelese pomenirile de la diptice, ci ca o rugăciune pentru conducătorii politici, indiferent de convingerile lor religioase. Prin aceste pomeniri nu se cerea mântuirea suveranilor – căci aceștia poate nici nu-și doreau aceasta – ci, în spiritul textului de la I Timotei 2:2, Biserica cerea pentru ei „pașnică ocârmuire, ca și noi întru liniștea lor, viață pașnică și netulburată să petrecem, întru toată cucernicia și buna-cuviință”⁶. Altfel spus, chiar dacă pomenirea nominală a unor suverani eretici putea fi interpretată ca un act de obediență sau complezență, rugăciunea era de fapt pentru ca Biserica să aibă liniște din partea acestor suverani și nimic mai mult. Iată de ce Biserica nu poate să renunțe la aceste pomeniri nici atunci când conducătorii politici prigonesc turma drept-credincioasă a lui Hristos sau adoptă legi contrare moralei creștine.

După căderea Constantinopolului și moartea ultimului monarh bizantin (1453), ortodocșii de limbă greacă au început să-și reformuleze cererile pentru suverani⁷, iar după al II-lea Război Mondial, odată cu dispariția tuturor monarhiilor ortodoxe, Bisericile Ortodoxe Autocefale au început să formuleze diferite cereri de pomenire a conducătorilor. Multe din aceste formulări sunt marcate de nostalgii monarhice⁸ sau de naționalisme puerile, dar și mai des, de incapacitatea de a depăși unele exprimări șablon chiar și în cazul limbii române, nemaivorbind de limbile moarte precum greaca veche sau slavona. Cert este că nicăieri nu s-a ajuns la pomenirea nominală a conducătorilor noilor regimuri politice secularizate, iar aceasta nu pentru că respectivii ar fi fost necredincioși (căci nici cei dinaintea lor nu excelau prin credință și evlavie), ci în primul rând pentru că nu mai erau monarhi consacrați prin ungere cu Sfântul Mir. Statutul noilor conducători de state, aleși pentru mandate scurte și fără consacrare divină, a impus schimbarea aproape radicală a pomenirilor conducătorilor.

Iată cum și-au formulat cele trei mari tradiții liturgice (greacă, rusă și română) cererile pentru pomenirea conducerii politice și a armatei.

La ectenia mare grecii au pus două cereri, una înainte de pomenirea ierarhului și alta imediat după:

Υπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν (Pentru binecinstitorii și ortodocșii creștini, Domnului să ne rugăm).

Υπὲρ τοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν ἔθνους, πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας ἐν αὐτῷ καὶ τοῦ φιλοχρίστου στρατοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν (Pentru poporul nostru binecinstitor, [pentru] toată începătoria și stăpânirea lui și [pentru] armata iubitoare de Hristos, Domnului să ne rugăm).

La ectenia întreită, grecii au o singură cerere, înainte de pomenirea ierarhului:

---

dorea. În scurt timp însă această criză interioară a fost depășită și s-au găsit diferite formule pentru a pomeni chiar și pe acești conducători necreștini, iar acest compromis aparent a fost benefic Bisericii din regiuni islamizate.

⁶ În Biserica Ortodoxă Rusă, la Ectenia întreită, conducerea țării este pomenită prin parafrazarea acestui text biblic și nu cu sfârșitul specific cererilor din această ectenie: „pentru sănătatea și mântuirea lor” – cum se face în Biserica Ortodoxă Română.

⁷ Subiectul este abordat de prof. I. Foundoulis în răspunsul 417 al *Dialogurilor* sale (vol. IV, pp. 58-61), unde se referă la adaptarea troparului „Mântuiește, Doamne, poporul Tău...” și a altor imne liturgice, în legătură cu dispariția monarhiilor ortodoxe.

⁸ A se vedea Ieratikonul Patriarhiei Ecumenice, tipărit de Mănăstirea Simonos Petras (Athos) în anul 2008, unde la Anafora protosul se roagă pentru împărat și suita lui, așa cum se făcea înainte de 1453. La această ediție au lucrat liturgiști destul de competenți, care probabil profitând de faptul că acest text se citește în taină, în mod intenționat au lăsat această exprimare vădit nostalgică.

Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ Ὀρθοδόξων χριστιανῶν (Încă ne rugăm pentru binecinstitorii și ortodocșii creștini).

În Biserica Ortodoxă Rusă, la ectenia mare se spune:

О Богохранимей стране нашей, властех и воинстве ея, Господу помолимся (Pentru de Dumnezeu păzită țara noastră, conducerile⁹ și armata ei, Domnului să ne rugăm).

Iar la ectenia întreită:

Еще молимся о Богохранимей стране нашей, властех и воинстве ея, да тихое и безмолвное житие проживем во всяком благочестии и чистоте (Încă ne rugăm pentru de Dumnezeu păzită țara noastră, conducerile și armata ei, ca [și noi întru liniștea lor] viață pașnică și netulburată să avem, întru toată bună credința și cuviința).

În Biserica Ortodoxă Română s-au rânduie cereri asemănătoare cu cele folosite de ortodocșii de limbă greacă.

La ectenia mare:

Пentru binecredinciosul popor român de pretutindeni, pentru ocârmuitorii țării noastre, pentru mai-marii orașelor și ai satelor și pentru iubitoarea de Hristos oștire/armată, Domnului să ne rugăm.

Iar la ectenia întreită:

Încă ne rugăm pentru binecredinciosul popor român de pretutindeni, pentru ocârmuitorii țării noastre, pentru mai-marii orașelor și ai satelor și pentru iubitoarea de Hristos oștire/armată, pentru sănătatea și mântuirea lor.

Din aceste formulări observăm următoarele:

- Nici una dintre ele nu pomenesc doar conducătorii politici, ci adaugă și pomenirea poporului (la greci și români) sau, într-un mod foarte abstract, pomenirea țării (la ruși). Prin aceasta însă se dublează pomenirile din alte cereri ale ecteniei mari, căci „poporul” este pomenit și în cererea pentru episcop, iar „țara” este pomenită alături de orașul/satul în care se află parohia sau mănăstirea respectivă;

- BOR, singura dintre toate Bisericile Ortodoxe Autocefale, menționează și numele poporului („poporul român”), deși nu-i clar dacă prin aceasta se are în vedere etnia sau cetățenia română. Dacă se are în vedere etnia, înseamnă că BOR nu-i pomenește nici pe ortodocșii de alte etnii care locuiesc în România (ucraineni, rromi ș.a.). Iar dacă în cererea liturgică se are în vedere cetățenia română, înseamnă că sunt excluși etnicii români din diaspora care nu au cetățenia română (basarabeni, bucovinenii din Ucraina, românii din Timoc ș.a.), deși BOR pretinde jurisdicție canonică asupra acestora. Deci mențiunea etniei/cetățeniei nu numai că este contrară spiritului supranațional al creștinismului, ci este și discriminatorie față de cei care nu sunt de etnie română sau nu au cetățenia statului român.

- La momentul când s-au formulat cererile pentru împărat, era vorba despre suveranul Imperiului Roman (Bizantin), care conducea aproape întreaga lume, iar starea Bisericii Ortodoxe Universale deseori depindea la modul cel mai direct de deciziile monarhului. În prezent însă, președinții unor țări ortodoxe precum Republica Moldova, Georgia, Macedonia sau Muntenegru, dar chiar și a unor țări mai mari precum România, Bulgaria sau Serbia, nu numai că n-au putere asupra Bisericii din țările lor, dar n-au putere reală nici măcar asupra statului pe care pretind că-l conduc, depinzând în cea mai mare parte de

---

⁹ Se au în vedere toate tipurile și rangurile de conducere.

politica marilor puteri mondiale. Și poate că în acest caz ar trebui să depășim granițele propriei țări sau a propriei Biserici locale (mai ales că naționalismul nu face deloc bine Bisericii Ortodoxe Universale) și să ne rugăm pentru conducătorii țărilor din întreaga lume. Și chiar dacă cei mai mulți dintre acești conducători de state ar fi ostili Ortodoxiei, așa cum au fost și mulți împărați de dinainte și de după Constantin cel Mare (306-337), noi ar trebui să ne rugăm și pentru ei, căci soarta țărilor noastre și implicit a Bisericii depinde de mai marii lumii și nu de președinții sau armatele unor țări mici, mai mult sau mai puțin suverane¹⁰.

Reieșind din toate acestea, propunem ca pomenirea conducerii laice să fie una mai generală, fără a pomeni poporul și țara (care se pomenesc în alte cereri)¹¹, ci numai pe conducătorii de rang național și local din întreaga lume. În supunerea acestor conducători sunt armatele, poliția, pompierii și alte forțe de ordine, care e dificil de a fi enumerate¹², dar pomenind conducătorii superiori ai acestor trupe militare și paramilitare, ne rugăm de fapt pentru binecuvântarea activităților tuturor acestora.

Ar putea exista diferite formulări, dar pentru început propunem formulările de mai jos.

La ectenia mare:

Pentru toți conducătorii de țări, orașe și sate, și pentru pașnica lor ocârmuire, Domnului să ne rugăm.

La ectenia întreită, conform textului de la I Timotei 2:2, preluat și de anafora Sf. Ioan Gură de Aur:

Încă ne rugăm pentru toți conducătorii de țări, orașe și sate, ca prin ocârmuirea lor, viață pașnică și netulburată să petrecem, întru toată cucernicia și bunăcuviința.

Așa cum am explicat și mai sus, astfel de pomeniri nu exprimă comuniunea euharistică cu cei vizați, ci sunt cereri prin care cerem „pașnică ocârmuire” a acestor conducători, spre binele Bisericii¹³. Totodată considerăm că conducătorii eterodocși sau (quasi-)atei nu pot fi pomeniți la Proscomidie, la Intrarea Mare sau la diptice. Și pentru a nu fi subiectivi în aprecierea ortodoxiei sau evlaviei cuiva, ne putem limita doar la pomenirile generale din ectenii și anafora, unde sensul pomenirii este evidențiat de textul din I Timotei 2:2, renunțând definitiv la pomenirea conducătorilor la Proscomidie și la Intrarea Mare. Iar dacă careva din conducători sunt și buni creștini și-și doresc mântuirea, Biserica se va ruga pentru ei în mod obișnuit, ca și pentru orice alt creștin, căci funcțiile de conducere oferă responsabilități în plus, dar nu și privilegii în vederea mântuirii.

---

¹⁰ După felul în care se face politică în lume, cred că este necesar ca în rugăciunile noastre să-i avem în vedere și pe conducătorii SUA, Germaniei, Chinei și a altor supraputeri, a căror politică vizează în mod direct prezentul și viitorul țărilor ortodoxe și al Bisericii. Este important să cerem ca Dumnezeu să-i înțeleptească spre o guvernare pașnică și favorabilă unei viețuiri creștine liniștite.

¹¹ La aceeași concluzie ajunge și prof. I. Foundoulis, propunând formularea: „*Pentru binecredințoșii noștri conducători și pentru oastea ce iubitoare de Hristos, Domnului să ne rugăm*” (cf. Foundoulis, *op. cit.*, p. 317). Considerăm însă că aceasta este o simplă adaptare a textului bizantin al cererii, dar nu și o adaptare la realitățile politice globale în care trăim cu sau fără voia noastră.

¹² În ultimele decenii Biserica Greciei a încercat să enumere mai multe forțe militare, ajungând să pomenească nu numai armata și trupele de securitate, ci să menționeze și categoria forțelor armate: terestre, maritime și aeriene. Diferiți liturghiști, slujitori și chiar simpli credințoși din Grecia consideră pomenirea detaliată a acestora drept o exagerare.

¹³ Ceva asemănător avem într-o ectenie din Liturgia Sf. Iacov: „*Pentru binecredințoșii și de Dumnezeu încununății împărații noștri ortodocși, pentru tot palatul și pentru oastea lor, și pentru ajutor din cer, pentru paza și biruința lor, Domnului să ne rugăm*” (cf. I. Foundoulis, *Dialoguri liturgice*, vol. 5, p. 315). Cel mai probabil, această formulare reflectă tradiția pomenirii împăratului la Ierusalim în sec. IX-X.